

ЕКОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СОЦІУМУ

В роботі здійснено класифікацію теорій розвитку соціуму за ознаками домінуючих чинників екологічних аспектів цього розвитку. Визначено перспективи концептуального забезпечення економічного розвитку соціуму із врахуванням базових детермінант його екологічного розвитку та детермінант вищого рівня. Запропоновано алгоритм формування концепції економічного розвитку соціуму на екологічних засадах.

Ключові слова: екологічні детермінанти, економічний розвиток соціуму, теорії еколого-економічного розвитку соціуму, алгоритм формування концепції, інноваційні чинники теоретико-методологічного обґрунтування.

I. I. KRAVCHUK

Zhytomyr National Agroecological University

THE ENVIRONMENTAL DETERMINANTS OF THE FORMATION OF THE CONCEPT OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE SOCIETY

The aim of this article is the study of the environmental determinants of formation of the concept of economic development of the society and the proposal of algorithm of formation of the concept of economic development of society on ecological principles. In work classification of theories of development of society on the grounds of the dominant factors in the environmental aspects of this development. The proposed allocation of seven periods, in which dominating factors vary depending on the conceptual views on the economic and environmental development of society. The prospects of a conceptual economic development of society with respect to the basic determinants of its ecological development and the determinants of the highest level, which include the use of natural wealth for the development of economic activities in rural areas, consumption and reproduction of ecological services, socio-ecological and economic issues of delegation of authority in local, regional, governance and the institutional environment. The algorithm of formation of the concept of economic development of the society on ecological principles guide this conceptual components, special methods and tools of research, selection and formulation of innovative factors of the theoretical and methodological justification.

Keywords: environmental determinants, economic development of society, the theory of ecological-economic development of the society, the algorithm of formation of the concept, of innovative factors of the theoretical and methodological justification.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Становлення концептуального забезпечення розвитку соціуму, яке відбувається останніми роками, характеризується трансформаціями поглядів науковців на об'єкти, суб'єкти, середовище цього розвитку, вибором інтеграційних або диференційних підходів до його обґрунтування, а також використанням міжпарадигмального методологічного інструментарію при формуванні принципів, методів, класифікацій різноаспектних чинників, що впливають на економічне зростання населення країн, регіонів, територій. Основними підходами до формування сучасної концепції розвитку соціуму є системний, процесний, синергетичний, що передбачає розробку теоретичних узагальнень, в яких цей розвиток розглядається через різні призми: соціальну, економічну, просторову (територіальну), екологічну, а його ефективність забезпечується сукупним впливом факторів-потенціалів. Наразі найбільш досліджуваними є проблеми економічного розвитку соціуму, що розглядаються через призму соціальної економіки, економічної соціології, територіальної економіки. Продовження наукових розвідок у цьому напрямі потребує вивчення екологічних детермінант економічного розвитку соціуму із можливістю становлення концепції економіко-еколого-просторового розвитку соціуму.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми.

Концептуальне забезпечення економічного розвитку соціуму було і є ключовою проблемою дослідження відомих вітчизняних й зарубіжних наукових шкіл. Соціальні аспекти економічного розвитку соціуму домінують у теоріях соціально-економічної гармонії, соціально-економічних формацій, економічної соціології, соціальної дії; концепціях соціального простору, соціуму, інформаційного суспільства. Особливості їх вияву простежуються в обґрунтуванні критеріальних ознак та спонукальних чинників до дій у соціумі зокрема, економічної природи мотивації соціуму, солідарності у діяльності, формування суспільного добробуту, морального вдосконалення, соціально-економічної взаємодії членів соціуму, структурування «простору відносин», формалізації функціонального взаємозв'язку всіх елементів системи соціального управління (С. Берковіц, Дж. Бенігер, К. Брунер, Б. Бурд'є, Г. Зімел, А. Етціоні, Г. Кері, Й. Масуда, Т. Парсонс, С. Подолинський, Н. Штерн) [1, с. 111; 2, с. 54; 3, с. 380; 4, с. 81, 116–124]. Економічні й територіальні (просторові) аспекти розвитку соціуму є основними у формуванні концепції економічної гармонії (Ф. Бастія), соціальної економіки (Л. Вальрас, Г. Кассель), взаємозалежності економічних, соціальних, інституціональних явищ (Ф. Фон Хайек), життєздатності економічних систем (Е. Денісон, Р.

Солоу), економічної теорії добробуту (А. Пігу, К. Віксель), теорій раціональних рішень (Дж. Б'юкенен), розміщення провінцій (Л. Гвіччардіні), природно-господарських територіальних систем (Г. фон Тюнен), центральних місць (економічних центрів) (В. Крісталлер) [5, с. 217; 6]. Розгляду екологічних аспектів економічного розвитку соціуму присвячені дослідження В. Вернадського, Г. Дейлі, Е. Еванса, Н. Георгеску-Рогена, Дж. Катліна, Дж. Мьюіра, Ф. Паркмена, А. Холлі, які доводили необхідність збалансованого еколого-економічного зростання соціально-економічних систем, досягнення їх сталого розвитку з використанням економічних та соціо-екологічних інноваційних механізмів [7, с. 334; 8. с. 62; 9 с. 94]. Разом із тим, у сучасному форматі концептуального забезпечення економічного розвитку соціуму ще недостатньо обгрунтовані екологічні чинники економічного зростання соціуму.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою цієї статті є обгрунтування екологічних детермінант формування концепції економічного розвитку соціуму. До основних завдань віднесено: 1) здійснення класифікації теорій, в яких домінують екологічні аспекти розвитку соціуму; 2) обгрунтування перспектив концептуального забезпечення економічного розвитку соціуму з виділенням екологічних детермінант; 3) пропозиція алгоритму формування концепції економічного розвитку соціуму на екологічних засадах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Екологічні аспекти розвитку соціуму досліджувались протягом всього періоду еволюції теорій соціуму. Від другої половини XVI ст. до середини XVIII ст. панували ідеї впливу простору розміщення, соціо-економічного ландшафту, центрів виробництва на економічний розвиток соціумів держав, регіонів, територій [10, с. 211; 11, с. 170]. У XIX ст. характерним аспектами у вивченні природних господарських територіальних систем стають проблеми адаптації економічної діяльності людини, виробництва до природних умов розвитку територій, а на початку XX ст. формується теорія соціальної екології «інвайронменталізм», в якій обгрунтовуються принципи управління соціально-економічним розвитком і навколишнім середовищем, а соціум вважається частиною біосфери і стверджується потреба перетворення природи в інтересах людини [12, с. 88; 13; 14. с. 201]. У наступних етапах еволюції теорії розвитку соціуму збагатились багатограними дослідженнями динамічних, функціональних, інтегрованих проявів економічної взаємодії соціуму і природного середовища, що відбувається під впливом екологічних факторів (табл. 1).

Сучасний інвайронменталізм ототожнюється із економікою природокористування (або економікою навколишнього середовища). Дослідниками розроблено та обгрунтовано різні моделі концептуального забезпечення еколого-економічного розвитку соціуму зокрема, концептуальні засади міжнародного механізму природокористування, управління процесами капіталізації природних ресурсів, забезпечення соціально-екологічного розвитку сільських територій, організаційно-економічні підходи до аналізу і оцінки використання природно-ресурсного потенціалу, напрямки моделювання комплексного природокористування, теоретичні основи формування інвестиційної привабливості у сфері природокористування [21, с. 119; 22; 23, с. 316; 24, с. 11; 25]. З метою забезпечення логічного переходу від теоретичних узагальнень до прикладних аспектів проблеми економічного розвитку соціуму на засадах екологічної рівноваги необхідно локалізувати об'єкти досліджень та чітко окреслити їх межі. Розглянемо означене на прикладі формування концепції еколого-економічного розвитку сільського соціуму. За визначенням сільський соціум є стійкою спільнотою людей, громадою, що постійно мешкає на сільській території, здійснює економічну діяльність, спільно користується соціальними та природно-екологічними благами, має особливу, успадковану соціо-етноментальність, прагне до відтворення власного існування на цій території та формує ендемічний потенціал сільської території [26, с. 44].

Економічний розвиток сільського соціуму тісно «перетинається» із природним, екологічним розвитком, а його екологічними детермінантами вбачатимуться: використання природних благ для розвитку економічної діяльності (сільського господарства, ведення особистого господарства, туризму, інших видів диверсифікованої діяльності на сільській території), споживання та відтворення екологічних благ. Це зумовлює формування мотивації сільського соціуму до відтворення умов забезпечення високої якості життя на території проживання. Розглянуті аспекти вважаються базовими екологічними детермінантами економічного розвитку сільського соціуму. Серед детермінант вищого рівня варто виділяти інституціональні та управлінські, до яких відносяться соціо-еколого-економічне спрямування делегування повноважень у локальному, регіональному, державному управлінні та формування інституціонального середовища, сприятливого для розвитку сільської економіки.

Наразі, в умовах децентралізації, важливим фактором формування управлінських рішень на локальному рівні є консолідація координаційних активів муніципального управління та лідерів громади. На регіональному рівні управління визначальним чинником координації еколого-економічного розвитку сільського соціуму є розробка й реалізація стратегій і програм розвитку сільських територій з урахуванням переваг галузевого та регіонального розвитку. На національному рівні інституціонального регулювання в цьому аспекті має здійснюватись адаптація і підтримка механізму фінансового забезпечення розвитку галузей, територій, що зумовить вибір екологічних пріоритетів у розвитку сільської економіки. Означене зумовлює необхідність розробки алгоритму формування концепції економічного розвитку соціуму на екологічних засадах.

Періодизація теорій розвитку соціуму за ознаками домінування еколого-економічної взаємодії його складових

Період	Домінуючі чинники	Узагальнення, притаманні проявам екологічного спрямування економічного розвитку соціуму
Друга половина XVI ст.	Сприятливий екологічний стан території розселення людей (географічне розташування, кліматичні умови, передумови відтворення якості життя на території)	Природні фактори визначають просторове розселення людей та суспільний розвиток соціуму
Середина XVIII ст.	Природне розміщення центрів господарювання, визначення пріоритетів «природного економічного розвитку» територіального соціуму	Адаптація соціуму до еколого-економічних факторів сприяє формуванню центрів виробництва, що зумовлюють підтримку існування й відтворення соціуму
Кінець XIX – початок XX ст.	Оптимальне співвідношення у розвитку природи і соціуму	Забезпечення оптимуму природно-соціо-економічної взаємодії
	Соціально-екологічне забезпечення розвитку локальних соціумів, формування інвайронментальних ознак його розвитку	Детермінація економічної поведінки соціуму під впливом факторів зовнішнього середовища
Середина XX ст.	Ноосфера – сфера взаємодії природи і суспільства, в якій розумна людська діяльність є визначальним фактором розвитку	Вплив екологічних чинників на соціально-економічний стан соціуму
Друга половина XX ст.	Соціо-ролі людини у взаємодії із середовищем	Людина – функціональна одиниця, що змінює середовище своїм існуванням Економіка є каналом для перетворення природних ресурсів у товари, послуги, задоволення людей, відходи
Кінець XX ст.	Встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь	Об'єднання економічної, соціальної та екологічної складових розвитку (формування концепції сталого розвитку)
	Економічне забезпечення формування добробуту, соціо-екологічної сталості	Підтримка і забезпечення стійкого розвитку у локальних соціо-економічних системах
	Біофізичні межі еколого-економічного зростання	Забезпечення досягнення біофізичних меж економічного зростання на користь вимог сталої економіки
Початок XXI ст.	Нооінвайронментальні виміри розвитку локальних соціумів	Економіко-еколого збалансоване використання ендogenous потенціалу розвитку соціумів у конкретних локальних територіальних межах

Джерело: узагальнено, систематизовано та доповнено автором на основі [15, с. 43; 16, с. 36; 17, с. 65; 18, с. 94; 19, с. 49; 20, с. 145].

Першим кроком цього алгоритму є визначення функціонального виду соціуму (сільський, міський, галузевий, регіональний, національний, глобальний). Другий крок – вибір напрямку концептуального забезпечення (монотеоретичний, мультитеоретичний, міжпарадигмальний, комплексний). Третій крок – вибір методики і апарату дослідження (наприклад, еколого-економічний розвиток сільського соціуму можна розглядати у площинах: агроекологічній, соціо-екологічній та з позиції екологічного управління). Четвертим кроком може стати розробка й обґрунтування механізмів концептуального забезпечення, а п'ятим – виокремлення і формулювання інноваційних чинників теоретико-методологічного обґрунтування.

У перспективі використання такого алгоритму дозволить використовувати між концептуальну систему економічного розвитку соціуму на екологічних засадах зокрема, із вимірюванням ступеня впливу екологічних чинників або чинників сталого розвитку тощо.

Висновки

1. Дослідження еволюції теорій розвитку соціуму дозволило здійснити їх класифікацію за ознаками домінуючих чинників екологічних аспектів цього розвитку. Пропонується виділяти сім періодів, в яких домінуючі чинники змінюються у залежності від концептуальних поглядів на економіко-екологічний розвиток соціуму зокрема, природне розміщення центрів господарювання, соціально-екологічне забезпечення розвитку локальних соціумів, соціо-ролі людини у взаємодії із середовищем, економічне забезпечення формування добробуту, соціо-екологічної сталості, нооінвайронментальні виміри розвитку локальних соціумів.

2. Основними перспективами концептуального забезпечення економічного розвитку соціуму пропонується вважати врахування базових детермінант його екологічного розвитку та детермінант вищого рівня, а саме, використання природних благ для розвитку економічної діяльності на території, відтворення екологічних благ, соціо-еколого-економічне спрямування делегування повноважень у локальному, регіональному, державному управлінні та формування інституціонального середовища, сприятливого для

розвитку економічної системи соціуму.

3. Алгоритм формування концепції економічного розвитку соціуму на екологічних засадах передбачає визначення функціонального виду соціуму, вибір напрямку концептуального забезпечення, вибір спеціальних методики і апарату дослідження, розробку й обґрунтування механізмів концептуального забезпечення, виокремлення і формулювання інноваційних чинників теоретико-методологічного обґрунтування.

Основними перспективами подальших розвідок у цьому напрямі є розробка концептуальних основ еколого збалансованого соціо-економіко-просторового розвитку різних видів територіальних і галузевих соціумів.

Література

1. Лапин Н. И. Кризисный социум. Наше общество в трех измерениях / Н. И. Лапин, Л. А. Беляева. – М., 1994. – 245 с.
2. Грановеттер М. Экономическое действие и социальная структура: проблема укорененности / М. Грановеттер // Экономическая социология. – 2002. – Т. 3. – № 3. – С. 53–56.
3. Brunner K. The Perception of Man and the Conception of Society: Two Approaches to Understanding Society / Karl Brunner // Economic Inquiry July. – 1987. – V. 25. – P. 367–388.
4. Інститути та інструменти розвитку територій. На шляху до європейських принципів / за ред. С. О. Максименка. – Київ : Міленіум, 2004. – 224 с.
5. Пепа Т. В. Регіональна динаміка і трансформація економічного простору України / Т. В. Пепа. – Черкаси : Брама-Україна, 2006. – 440 с.
6. Вергелес Т. Теорія раціонального вибору: еволюція та сучасна модифікація / Т. Вергелес // Ретроспектива світової економічної думки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vtneu_2013_2_19.pdf. – Назва з екрана.
7. В. И. Вернадский и ноосферная парадигма развития общества, науки, культуры, образования и экономики в XXI веке : коллектив. моногр. : в 3 т. Т. 1 / под науч. ред. А. И. Субетто и В. А. Шамахова. – СПб : Астерион, 2013. – 1742 с.
8. Daly H. Ecological Economics. Principles and Applications / H. Daly, J. Farley. – Island Press, 2003. – 406 p.
9. Loomis J., Helfand G. Environmental Policy: Analysis for Decision Making. Springer. – 2010. – 365 p.
10. Laszlo Ervin. Systems Science and WorldOrder: Selected Studies / E. Laszlo. – Oxford: Pergamon Press, 1983. – 260 p.
11. Zylicz T. Goals, principles constraints in environmental policies / Principles Of Environmental and Resource Economics. A Guide for Students and Decision-Makers. New York: Universe Books, 2005. – P. 155–176.
12. Costanza R. An Introduction to Ecological Economics. Stuttgart: Lucius&Lucius, – 2001. – 355 p.
13. The Encyclopedia of Alternative Energy and Sustainable Living [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.daviddarling.info/encyclopedia/AEmain.html>. – Назва з екрана.
14. Fukuyama F. Trust. The Social Virtues and the Creation of Prosperity / F. Fukuyama. – N.Y., 1996. – 260 p.
15. Паламарчук М. М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії / О. М. Паламарчук. – Київ, 1998. – 120 с.
16. Верлен Б. Общество, действие, пространство. Альтернативная социальная география / Б. Верлен ; пер. С. П. Баньковской // Социологическое обозрение. – 2001. – № 2. – Т. 1. – С. 25–46.
17. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география : понятийно-терминолог. слов. / Э. Б. Алаев. – М. : Мысль, 1983. – 290 с.
18. Гранберг А. Г. Основы региональной экономики / А. Г. Гранберг. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 495 с.
19. Довбенко М. В. Сучасна економічна теорія (економічна нобелелогія) : навч. посіб. / М. В. Довбенко. – Київ : Академія, 2005. – 336 с.
20. Georgescu-Roegen Nicholas. The Entropy Law and the Economic Process / Georgescu-Roegen Nicholas ; Harvard University Press. – Cambridge : Massachusetts, 1971. – 457 p.
21. Коняхіна Т. В. Концептуальні засади міжнародного економічного механізму природокористування / Т.В. Коняхіна // Вісник ОНУ ім. І.І. Мечнікова, 2013. – Т 18. – Вип. 1. – С. 116–121.
22. Бондар Л.В. Концептуальні засади управління процесами капіталізації природних ресурсів / Л.В. Бондар // Економіка природокористування і охорони довкілля [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economics-of-nature.net/uploads/arhiv/2012/Bondar.pdf>. – Назва з екрана.
23. Балджи М.Д. Організаційно-економічні засади комплексного природокористування на регіональному рівні : монографія / М.Д. Балджи. – Одеса : Атлант, 2010. – 500 с.
24. Концептуальні засади соціально-екологічного розвитку сільських територій / [Бородіна О. М.,

Зяць Т. А., Куценко В. І. та ін.] ; за наук. ред. Я. В. Остафійчука ; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 48 с.

25. Рассадникова С.І. Концептуальні засади формування інвестиційної привабливості у сфері природокористування. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pk.narps.ru/library/compilations_vak/eiu/2011/6/p_90_96.pdf. – Назва з екрана.

26. Кравчук І. І. Економічний розвиток сільського соціуму: проблеми управління : [монографія] / І. І. Кравчук. – Житомир : Полісся, 2014. – 345 с.

Надійшла 10.12.2015; рецензент: д. е. н. Ткачук В. І.